

การศึกษาปัญหาการคงอยู่ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญา ด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่งงวาทอุบล จังหวัดอุบลราชธานี¹

A Study of the Problems of Existence and Conservation Guidelines and Development of Wisdom in Ubon-style Morlam Mu Sangwat of Ubon Ratchathani Province

พิชิต ทองชิน²

Pichit Thongchin³

(Received: 8 October 2024; Revised: 9 December 2024; Accepted: 18 December 2024)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาปัญหาการคงอยู่ และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่งงวาทอุบล ได้แก่ รูปแบบการแสดง กระบวนเล่น และทำนองลำ โดยการวิจัยเอกสารและภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เพื่อสำรวจจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค และสังเกตการดำเนินงานของคณะหมอลำเพื่อรับทราบปัญหา ผลการวิจัยพบว่าปัญหาการคงอยู่มี 4 ประการ ได้แก่ 1) ความนิยมเพลงลูกทุ่งหมอลำมากขึ้น 2) ลำงวาทอุบลมีความยาก 3) การบริหารคณะหมอลำมีความยุ่งยาก และ 4) ความนิยมหมอลำงวาทอุบลมีมากกว่า และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา มี 2 ประการหลัก ได้แก่ 1) เชิงนโยบายส่งเสริม เช่น การจัดกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ การจ้างงานศิลปิน และการส่งเสริมให้ศิลปินพัฒนารูปแบบการแสดงทันสมัย และ 2) แนวทางของสถาบันการศึกษา ได้แก่ สนองวิชาหมอลำหมู่งงวาทอุบล ส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และบันทึกองค์ความรู้ภูมิปัญญาหมอลำหมู่งงวาทอุบล ในการนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำสื่อวีดิทัศน์บันทึกองค์ความรู้ทำนองลำหมอลำหมู่งงวาทอุบล ขึ้น 4 ชุด ได้แก่ ลำทำนองผู้ชาย ลำทำนองผู้หญิง ลำโคกทำนองผู้ชาย และลำโคกทำนองผู้หญิง โดยมีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์ศิลปะการแสดงอันทรงคุณค่า และเผยแพร่ทำนองลำหมอลำหมู่งงวาทอุบลที่ถูกต้อง

สื่อวีดิทัศน์นี้ จะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ และบุคคลทั่วไปที่ต้องการฝึกการลำที่ถูกต้องเพื่อพัฒนาเป็นศิลปินมืออาชีพ ทั้งนี้ การศึกษาองค์ความรู้หมอลำหมู่งงวาทอุบลในครั้งนี้ไม่สามารถบันทึกเป็นวีดิทัศน์ได้ทั้งหมด ในอนาคตควรมีการจัดทำสื่อวีดิทัศน์บันทึกองค์ความรู้หมอลำหมู่งงวาทอุบลให้ครอบคลุม

คำสำคัญ: การศึกษาปัญหาการคงอยู่, แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา, ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่งงวาทอุบล

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง “การจัดทำองค์ความรู้หมอลำหมู่งงวาทอุบล เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงจังหวัดอุบลราชธานี”ทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ประจำปีงบประมาณ 2566

² อาจารย์ประจำสาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

³ Lecturer, Department of Classical Dance and Drama, Faculty of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchathani Rajabhat University

* Corresponding author, E-mail: pichit.thu58@ubru.ac.th

Abstract

This research aimed to study the problems of the existence and the conservation and improvement guidelines of the wisdom of Ubon-style Morlam Mu Sangwat, including performance patterns, performance process, and Lam melody. Documentary research and field research were conducted through interviewing informants to explore the strengths, weaknesses, opportunities, and obstacles, and to observe the operation of Morlam Mu bands to acknowledge the problems. The results found that the problems of the existence included four issues: 1) The popularity of Look Thung Morlam music is increasing, 2) Ubon-style Lam Sangwat is difficult, 3) The management of a Morlam Mu band is complicated, and 4) Khon Kaen-style Morlam Sangwat is more popular. There were two conservation and improvement guidelines: 1) In terms of policy, conservation activities and artist employment should be promoted and artists should improve their performance to current trends and 2) In terms of the guidelines for educational institutions, Morlam Mu should be taught in schools, activities related to the conservation of Morlam Mu should be promoted, and knowledge and wisdom of Morlam Mu should be recorded. In this regard, four sets of video recording knowledge of Ubon-style Morlam Mu Sangwat were created: Lam of male melody, Lam of female melody, Lam Soke of male melody, and Lam Soke of female melody. The purposes were to preserve the valuable performing arts and publicize the correct melody of Ubon-style Morlam Sangwat.

These videos will be useful for academic purposes and for people who want to practice correct singing to develop into a professional artist. However, this study could not record all knowledge of Ubon-style Morlam Mu Sangwat as a video. In the future, there should be a video recording all knowledge of Ubon-style Morlam Mu Sangwat.

Keywords: Problems of existence, Conservation and improvement guidelines, The wisdom of Ubon-style Morlam Mu Sangwat

บทนำ

หมอลำหมูเป็นศิลปะการแสดงพื้นเมืองของกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำหมอแคนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีลักษณะเป็นการแสดงเป็นเรื่องเป็นราวตามบทประพันธ์ เนื้อเรื่องนำมาจากวรรณกรรมท้องถิ่น หรือวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ ประกอบดนตรี ฉาก แสงสี เครื่องแต่งกายที่สวยงาม รูปแบบการแสดงประกอบด้วยการพากย์การเจรจา มุกตลก และการขับลำด้วยท่วงทำนองต่าง ๆ ผู้แสดงสวมบทบาทเป็นตัวละครตามตัวบท แบ่งได้ 2 ประเภท คือ หมอลำเียง และหมอลำเพลิน ซึ่งทั้งสองประเภทมีลักษณะการแสดงคล้ายกันจะต่างกันที่ท่วงทำนอง (Punnotok, 2015, p. 35) ศิลปะการแสดงหมอลำหมู เป็นอีกหนึ่งแหล่งรวมแห่งสรรพศิลป์ของชาวอุบลราชธานี ทั้งด้านดนตรี คีตศิลป์ วรรณศิลป์ นาฏศิลป์ และวิจิตรศิลป์

ในอดีตจังหวัดอุบลราชธานีถือเป็นพื้นที่สำคัญของศิลปะการแสดงประเภทนี้ ด้วยมีคณะหมอลำหม่ออยู่หลายคณะ ได้รับความนิยมทั้งในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีและพื้นที่อื่น ๆ ด้วย เป็นที่กล่าวขานกันว่า ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหม่อจังหวัดอุบลราชธานี มีรูปแบบการแสดง กระบวนเล่น ทำนองลำ (กลวิธีการลำและลักษณะคำประพันธ์) เป็นอัตลักษณ์ มีคำกล่าวว่า “หมอลำอุบล ต้องเรียกหาฟ้าหาฝน” สะท้อนผ่านกลอนลำที่มักขึ้นต้นคำเกี่ยวข้องกับฟ้ากับฝน ด้วยลักษณะเฉพาะนี้ หมอลำหม่อจังหวัดอุบลราชธานี จึงเรียกกันโดยทั่วไปว่า “หมอลำหม่อสังวาทอุบล” อันหมายถึง หมอลำหม่อประเภทหนึ่งที่มีลักษณะเป็นแบบแผนเฉพาะของจังหวัดอุบลราชธานี

ก่อนปี พ.ศ. 2540 มีคณะหมอลำหม่อที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น คณะรังสิมันต์ คณะเพชรอุบล คณะอุบลพัฒนา คณะแดนดอกบัว และคณะหงส์ฟ้ามหาราช สิ่งสำคัญที่ทำให้หมอลำหม่อสังวาทอุบลเป็นที่นิยมอย่างมากคือการบันทึกเสียงลำเรื่องในรูปแบบเทปบันทึกเสียง มีศิลปินหมอลำหม่อที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น หมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน หมอลำ ป.ฉลาดน้อย ส่งเสริม และหมอลำบ้านเย็น รากแก่น ทั้งนี้ ปัจจุบันทั้ง 3 คน ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติด้านศิลปะการแสดงหมอลำทั้งสิ้น ภาพสะท้อนดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์ว่าหมอลำหม่อสังวาทอุบลมีความสำคัญและเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางเพียงใด

ประมาณปี พ.ศ. 2540 กระแสความนิยมของหมอลำหม่อสังวาทอุบลเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ คณะหมอลำหม่อสังวาทอุบลทยอยปิดกิจการลง คณะที่ยังประกอบกิจการอยู่ก็มีงานแสดงลดน้อยลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ศิลปินหมอลำหม่อบางคนต้องผันตัวเป็นศิลปินเดี่ยว ปัจจุบันคณะหมอลำหม่อสังวาทอุบลเหลือเพียง 2 คณะ และศิลปินที่เคยมีชื่อเสียงหลายคนไม่มีผลงานเผยแพร่ แต่ยังคงรับงานร้องลำเป็นครั้งคราวตามที่มีผู้ว่าจ้าง จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า กลุ่มศิลปินหมอลำหม่อสังวาทอุบลจัดเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ มีเพียงบางคนที่ยังคงมีงานแสดงอยู่ หลายคนเลิกทำอาชีพหมอลำหม่อแล้ว สภาวการณ์ดังกล่าวเป็นที่น่ากังวลอย่างยิ่งว่า ในอนาคตภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหม่อสังวาทอุบลคือ รูปแบบการแสดง กระบวนเล่น และทำนองลำ อาจเลือนหายไปจากจังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยจึงเกิดคำถามว่าอะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้ความนิยมต่อการแสดงหมอลำหม่อสังวาทอุบลลดน้อยลงและมีแนวทางการแก้ไขปัญหานี้ อนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหม่อสังวาทอุบลอย่างไร

จากความสำคัญของปัญหาข้างต้น ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาปัญหาการคงอยู่ แนวทางอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหม่อสังวาทอุบล จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเป็นการสะท้อนปัญหาอันเกิดขึ้นกับหมอลำหม่อสังวาทอุบล และหาแนวทางอนุรักษ์และพัฒนาบรรดภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงของจังหวัดอุบลราชธานี อันจะเป็นคุณูปการต่อการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการคงอยู่ของภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล จังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล จังหวัดอุบลราชธานี

ระเบียบวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยเลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มคณะหมอลำหมู่ เพื่อนำข้อมูลมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค อันนำไปสู่คำตอบที่คณะหมอลำหมู่ต้องพบผ่านมุมมองของผู้ประกอบกิจการ โดยแบ่งกลุ่มประชากร เป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ปิดกิจการไปแล้ว (ใช้เป็นข้อมูลหลัก)

ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ปิดกิจการไปแล้ว เพื่อรับทราบปัญหาการคงอยู่ ได้แก่ คณะเพชรอุบล คณะกำแพงเพชร และคณะเมืองดอกบัว

2. กลุ่มคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ยังประกอบกิจการ (ใช้เป็นข้อมูลหลัก)

ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ประกอบกิจการอยู่ เพื่อศึกษาการดำเนินงานและปัญหาระหว่างดำเนินงานในปัจจุบัน โดยคัดเลือกคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ยังมีการดำเนินกิจการอย่างชัดเจน กล่าวคือ มีเวที เครื่องเสียง นักแสดง นักดนตรี และองค์ประกอบอื่น ๆ ตามลักษณะคณะหมอลำหมู่ทั่วไป โดยปัจจุบันมีเพียง 1 คณะ ได้แก่ คณะขวัญใจเพชรอุบล

นอกจากนี้ ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาภูมิปัญญาของคณะหมอลำหมู่ที่ประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นข้อมูลรองสำหรับเปรียบเทียบกับหมอลำหมู่สังวาทอุบล อันนำไปสู่การหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา ในลักษณะการเรียนรู้จากผู้ประสบความสำเร็จ การนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลขอนแก่น กลุ่มหมอลำหมู่ประเภทหนึ่งที่มีจำนวนคณะมากที่สุดในปัจจุบัน และยังคงความนิยมสูงในกลุ่มผู้ชมหมอลำหมู่ในประเทศไทย โดยคัดเลือกคณะหมอลำประจักษ์บันเทิงศิลป์ ซึ่งได้รับการยอมรับในผลงานการแสดงอย่างกว้างขวาง มีภูมิปัญญาด้านรูปแบบการแสดง กระบวนเล่น และทำนองลำเป็นอัตลักษณ์ สร้างศิลปินที่มีชื่อเสียงหลายคน และมีคิวงานแสดงมากกว่า 150 คิวงานต่อปี

เครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบ่งเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

1. แบบสำรวจจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT) การดำเนินกิจการของคณะหมอลำหมู่ ผู้ตอบแบบสำรวจเป็นเจ้าของกิจการคณะหมอลำหมู่ โดยใช้วิธีระดมความคิดแบบสรุปประเด็น กล่าวคือ

ให้ผู้ให้ข้อมูลระบุจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค จากสภาพแวดล้อมภายใน และสภาพแวดล้อมภายนอกในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ รูปแบบการแสดง ทรัพยากรบุคคล องค์ประกอบการแสดง ประกอบด้วย เวที แสง สี เสียง สิ่งอำนวยความสะดวก และการตลาด

2. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง โดยกำหนดแนวคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับรูปแบบการแสดง ทำนองลำ กลอนลำ กลวิธีการลำ และขั้นตอนการแสดง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายครบถ้วน

3. แบบบันทึกการสังเกต กล่าวคือ สมุดจดบันทึกข้อมูลการสังเกตการแสดงด้านหน้าเวที การปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ และสภาพแวดล้อมขณะทำการแสดงของคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบล และหมอลำหมู่สังวาทขอนแก่น เพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบและวิเคราะห์

วิธีการเก็บข้อมูล

เพื่อให้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการอนุรักษ์ศิลปะการแสดง การจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษาสภาพปัญหาด้านศิลปะการแสดง และการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านศิลปะการแสดง และการวิจัยภาคสนาม (field research) ด้วยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ (Interview) และสังเกต (Observation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยกำหนดการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ขั้นตอน ตามวัตถุประสงค์ 2 ข้อ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูล SWOT พร้อมทั้งเก็บข้อมูลสัมภาษณ์และสังเกตการดำเนินงาน และภูมิปัญญาด้านรูปแบบการแสดง กระบวนเล่น และทำนองลำ เพื่อใช้เป็นข้อมูลหลักในการวิจัย 2 กลุ่ม ได้แก่ หมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ปิดกิจการ และหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ยังประกอบกิจการ

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับจุดแข็ง จุดอ่อน การดำเนินงาน สภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาด้านรูปแบบการแสดง กระบวนเล่น และทำนอง ของคณะหมอลำหมู่ที่ยังคงความนิยมในปัจจุบัน คือ คณะประจักษ์มณฑลศิลป์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลรองสำหรับเปรียบเทียบ สรุปปัญหา หาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบลต่อไป

2. วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยนำข้อมูลที่ได้จากผลการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร ฐานข้อมูลออนไลน์ มาสรุปประเด็นเปรียบเทียบข้อมูล และวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อสรุปแนวทางอนุรักษ์ และแนวทางพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล จังหวัดอุบลราชธานี และนำแนวทางที่ได้ไปสู่การดำเนินการ เพื่อให้ได้ผลผลิตและผลลัพธ์ที่มาจากแนวทางอนุรักษ์และพัฒนาดังกล่าว

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า และวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเอกสารและภาคสนาม เกี่ยวกับปัญหาการคงอยู่ของภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล ผลการวิจัยแบ่งตามวัตถุประสงค์ 2 ข้อ ดังนี้

1. ผลการศึกษาปัญหาการคงอยู่ของภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล

1.1 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการคงอยู่ของภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากคณะหมอลำหมู่ทั้ง 5 คณะ ทำให้ทราบถึงปัญหาการคงอยู่ของภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล ที่สะท้อนผ่านจำนวนคณะหมอลำหมู่ที่ลดลง และมีการจ้างงานคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ยังประกอบกิจการอยู่น้อยกว่าหมอลำหมู่สังวาทอื่น ๆ อย่างมาก ซึ่งหมายถึงความนิยมในรูปแบบการแสดง กระบวนเล่น และทำนองลำของหมอลำหมู่สังวาทอุบล จังหวัดอุบลราชธานีลดน้อยลง สามารถสรุปปัญหาได้ 4 ข้อ ดังนี้

1.1.1 กระแสความนิยมในเพลงลูกทุ่งหมอลำมีมากขึ้น กล่าวคือ ประมาณปี พ.ศ. 2530 เพลงลูกทุ่งหมอลำได้พัฒนาขึ้น มีลักษณะผสมผสานระหว่างเพลงหมอลำแบบดั้งเดิมกับเพลงลูกทุ่งภาคกลาง ศิลปินลูกทุ่งหมอลำที่โด่งดังในยุคนั้น เช่น สาธิต ทองจันทร์ เตือนเพ็ญ อำนวยพร พรศักดิ์ ส่องแสง และเฉลิมพล มาลาคำ ด้วยความที่เพลงมีจังหวะสนุกสนาน สั้นกระชับ จดจำได้ง่าย ใช้ภาษาที่เข้ากับยุคสมัย ด้วยคุณลักษณะดังกล่าว เพลงลูกทุ่งหมอลำจึงเป็นที่นิยมมากกว่าหมอลำหมู่แบบเดิม

1.1.2 ทำนองลำหมอลำหมู่สังวาทอุบลมีความยาก กล่าวคือ ทำนองลำที่ใช้ประกอบการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบลนั้นมีกลวิธีการลำ ลูกเอื้อน ลูกคอ ลูกหยอด และการใช้เสียงอย่างหลากหลาย ส่งผลให้ศิลปินรุ่นใหม่ฝึกหัดได้ยาก เพราะต้องอาศัยพรสวรรค์และพรแสวงจึงจะสามารถลำสังวาทอุบลได้ดี และสืบเนื่องจากปัจจัยข้อแรก ประชาชนทั่วไปเลือกฟังเพลงลูกทุ่งหมอลำที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายกว่า ศิลปินรุ่นใหม่จึงเลือกฝึกหัดเพลงลูกทุ่งหมอลำมากกว่า ซึ่งมีความง่าย เป็นที่ชื่นชอบของผู้คนมากกว่า และมีงานแสดงมากกว่า ดังนั้นหมอลำหมู่แบบดั้งเดิมจึงค่อย ๆ ลดความนิยมลง

1.1.3 การบริหารจัดการวงหมอลำหมู่มีความยุ่งยาก ด้วยการแสดงหมอลำหมู่ต้องใช้บุคลากรจำนวนมาก บางคณะอาจมีสมาชิกตั้งแต่ 200-300 คน ส่งผลให้การบริหารจัดการมีความยุ่งยากตามไปด้วย หัวหน้าคณะต้องดูแลสมาชิกในวงทุกคน หัวหน้าคณะหมอลำที่มีชื่อเสียงจึงหันมารับงานแสดงเดี่ยวมากกว่ารับเป็นวง เพราะไม่ต้องรับผิดชอบมาก

1.1.4 กระแสความนิยมหมอลำสังวาทขอนแก่นติดลาคู่ผู้ฟังหมอลำหมู่ กล่าวคือ ด้วยรูปแบบการแสดงและกระบวนเล่นของหมอลำสังวาทอุบลยังคงรักษาแบบดั้งเดิมไว้ ต่างจากหมอลำหมู่

สังวาทชนอนแก่นที่มีการพัฒนาและปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย เช่น ลดช่วงลำเรื่องลง เพิ่มการแสดงคอนเสิร์ต ลูกทุ่งหมอลำเข้ามา มีการสร้างฉาก เวที แสง สี เสียง เครื่องแต่งกาย รูปแบบการแสดงที่อลังการสวยงาม ลดการลำที่เนิบช้าลง เพิ่มการร้องเพลงลูกทุ่งหมอลำสอดแทรกในการแสดงช่วงลำเรื่อง เพื่อตอบสนองความชื่นชอบของผู้ชม ทำให้หมอลำหมู่จากจังหวัดขอนแก่นเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางชาวหมอลำหมู่สังวาทอุบลจึงมีพื้นที่แสดงลดน้อยลงจนซบเซาลง

1.2 ผลการวิเคราะห์ SWOT คณะหมอลำหมู่ที่ยังประกอบกิจการอยู่

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากคณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ยังประกอบกิจการอยู่ คือ คณะขวัญใจเพชรอุบล และหมอลำหมู่สังวาทขอนแก่น คณะประถมนันท์เท่งศิลป์ (ใช้เป็นข้อมูลรองสำหรับศึกษาเปรียบเทียบ) เพื่อศึกษาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการดำเนินงานในปัจจุบัน และภูมิปัญญาด้านรูปแบบการแสดง กระบวนการ และทำนองลำ อันจะนำไปสู่การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล รายละเอียดดังนี้

1.2.1 หมอลำหมู่สังวาทอุบล คณะขวัญใจเพชรอุบล (ใช้เป็นข้อมูลหลัก)

ผู้วิจัยเลือกศึกษาคณะขวัญใจเพชรอุบล บ้านคำครั่ง ตำบลคำครั่ง อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี คณะหมอลำหมู่สังวาทอุบลที่ยังประกอบกิจการอยู่เป็นรูปธรรมเพียงคณะเดียว ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่สามารถนำแนวทางการอนุรักษ์ไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2562 ในชื่อคณะทอโชคอำนวยศิลป์ เดิมลำสังวาทขอนแก่นตามความนิยมในสมัยนั้น ภายหลังเปลี่ยนชื่อคณะเป็นขวัญใจเพชรอุบล อีกทั้งนำทำนองลำหมอลำหมู่สังวาทอุบลมาแทนทำนองลำขอนแก่น ด้วยแนวคิดที่อยากสืบสาน อนุรักษ์ และสร้างอัตลักษณ์ให้กับหมอลำหมู่คณะขวัญใจเพชรอุบล ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นควรศึกษาการดำเนินงานของคณะขวัญใจเพชรอุบล เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์หมอลำหมู่สังวาทอุบล ในประเด็นการประกอบกิจการในปัจจุบัน มีจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคอย่างไร ผลจากการตอบแบบสำรวจโดยนายวุฒิเดช เสมามิ่งชัย หัวหน้าหมอลำคณะขวัญใจเพชรอุบล สามารถสรุปผลได้ 4 ข้อ ดังนี้

1) **จุดแข็ง** พบว่า ผู้บริหารเป็นคนรุ่นใหม่ มีปณิธานในการสืบสานหมอลำหมู่สังวาทอุบล มีรูปแบบกระบวนการตามกระแสนิยม และเป็นกลุ่มหมอลำหมู่ขนาดกลางที่ราคาจ้างไม่สูงมาก

2) **จุดอ่อน** พบว่า มีเครือข่ายร่วมกับหมอลำหมู่ในพื้นที่อื่นน้อย มีทุนในการประกอบกิจการจำกัด มีนักแสดงน้อยไม่เพียงพอต่อการสร้างสรรค์ชุดการแสดงให้เทียบเท่ากับหมอลำคณะใหญ่ ศิลปินมีความชำนาญในการลำทำนองหมอลำหมู่สังวาทอุบลน้อย ต้องเช่าเวที แสง สี เสียง และกระแสนิยมหมอลำหมู่สังวาทอุบลมีน้อย

3) **โอกาส** พบว่า สร้างเครือข่ายร่วมกับหมอลำหมู่ในพื้นที่อื่น ๆ ผลักดันศิลปินให้ร่วมงานกับศิลปินหรือคณะหมอลำที่มีชื่อเสียง ส่งเสริมให้ศิลปินได้เรียนรู้เชิงลึกกับผู้เชี่ยวชาญ หรือฝึกหัดจากสื่อที่

เป็นมาตรฐาน หรือปรับการลำไ้่ง่าย ส่งเสริมศิลปินให้มีชื่อเสียงในสื่อโซเชียลมีเดีย และทำงานเพื่อสังคมร่วมกับสถาบันการศึกษาเพื่อสร้างเครือข่ายที่ดี

4) อุปสรรค พบว่า ทนในการดำเนินการมีจำกัด

1.2.2 หมอลำหมู่สังวาทขอนแก่น คณะประณมบันเทิงศิลป์ (ใช้เป็นข้อมูลรอง)

ผู้วิจัยศึกษาการประกอบกิจการของหมอลำหมู่คณะประณมบันเทิงศิลป์ บ้านผือ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น คณะหมอลำหมู่ที่มีชื่อเสียงระดับแถวหน้าของประเทศไทย ประกอบกิจการมาแล้ว 67 ปี ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นควรศึกษาการดำเนินงานของคณะประณมบันเทิงศิลป์ เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์หมอลำหมู่สังวาทอุบล ในประเด็นการดำเนินงานของคณะหมอลำหมู่ที่ประสบความสำเร็จ โดยเจาะจงเก็บข้อมูลเฉพาะจุดแข็งและจุดอ่อนของการประกอบกิจการ อันจะเป็นข้อมูลสำคัญในการสรุปแนวทางการอนุรักษ์หมอลำหมู่สังวาทอุบล ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากนายสันติ สิมเสน หัวหน้าคณะหมอลำคณะประณมบันเทิงศิลป์เป็นผู้ตอบแบบสำรวจ จำแนกได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1) จุดแข็ง สามารถสรุปได้ 5 ประเด็น ดังนี้

- (1) มีการบริหารงานอย่างเป็นระบบ สามารถรักษามาตรฐานได้เป็นอย่างดี
- (2) มีการปรับตัวอยู่เสมอ สามารถตอบสนองตามความต้องการของสังคมได้
- (3) มีการประชาสัมพันธ์ผลงานการแสดง เรื่องราวต่าง ๆ ของคณะเป็นอย่างดี ทำให้คณะมีกระแสในสื่อโซเชียลอย่างต่อเนื่อง

มีกระแสในสื่อโซเชียลอย่างต่อเนื่อง

- (4) มีทรัพยากรบุคคลที่ดี มีศิลปินรุ่นใหม่ที่มีความสามารถส่งผลให้มีฐานผู้ติดตามจำนวนมาก

มาก

- (5) เป็นหมอลำหมู่คณะใหญ่มีฐานผู้ชมจำนวนมาก ประกอบกิจการมาอย่างยาวนาน

มีผู้ให้การสนับสนุน จึงมีการลงทุนในงานต่าง ๆ ภายในคณะสูง

2) จุดอ่อน สามารถสรุปได้ 1 ประเด็น ดังนี้

การบริหารจัดการสมาชิกจำนวนมากมีความยุ่งยาก ด้วยคณะหมอลำหมู่มีสมาชิกจำนวนมากจึงบริหารจัดการได้ยาก หากไม่มีข้อตกลงและกฎระเบียบที่ดีมาเป็นแนวทางในการอยู่ร่วมกันแล้วอาจส่งผลให้ไม่สามารถบริหารกิจการต่อไปได้ ในแต่ละปีผู้บริหารมักจะมีปัญหาจำนวนมากที่ต้องหาแนวทางการจัดการให้เหมาะสม

ภาพที่ 1 หมอลำหมู่คณะขวัญใจเพชรอุบล
ที่มา: ผู้วิจัย (2566)

ภาพที่ 2 หมอลำหมู่คณะประเพณีบั้งไฟศิลป์
ที่มา: ผู้วิจัย (2566)

2. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหม่อ่งสงวาทอุบล

จากผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปะการแสดง การจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษาสภาพปัญหาด้านศิลปะการแสดง และการศึกษา แนวทางการแก้ไขปัญหาด้านศิลปะการแสดง ผู้วิจัยสามารถกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหม่อ่งสงวาทอุบลได้ ดังนี้

2.1 แนวทางอนุรักษ์และพัฒนาเชิงนโยบายภาครัฐและเอกชน

2.1.1 ส่งเสริมการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงหมอลำหม่อ่งสงวาทอุบล
2.1.2 ส่งเสริมการจ้างงานศิลปินหมอลำ
2.1.3 การจัดการแข่งขันการลำทำนองลำหมอลำหม่อ่งสงวาทอุบลในเชิงอนุรักษ์
2.1.4 ส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหม่อ่งสงวาทอุบลบนพื้นที่ สื่อสาธารณะ และสื่อออนไลน์ เช่น จัดกิจกรรมการแสดงหมอลำหม่อ่ง กิจกรรมสวดการขับลำทำนองลำแบบ ดั้งเดิม เป็นต้น

2.1.5 ส่งเสริมศิลปินหมอลำให้มีการพัฒนารูปแบบการแสดง องค์ประกอบการแสดงให้มีความ ทันสมัยตามสมัยนิยมในปัจจุบัน เช่น การสร้างสรรค์เพลงลูกทุ่งหมอลำที่สอดแทรกการทำนองหมอลำหม่อ่ง สงวาทอุบล การออกแบบการแสดงให้เป็นไปตามกระแสหลักของความนิยมหมอลำหม่อ่ง

2.1.6 ส่งเสริมศิลปินหมอลำให้เรียนรู้การทำการตลาด เน้นการประชาสัมพันธ์ผลงานผ่าน สื่อออนไลน์ จัดทำเนื้อหาสื่อให้มีความแปลกใหม่ ทันสมัย และสร้างศิลปินรุ่นใหม่เพื่อกระตุ้นความสนใจผู้ชม

2.2 แนวทางอนุรักษ์และพัฒนาของสถาบันการศึกษา

2.2.1 สอดแทรกการสอนการแสดงหมอลำหม่อ่งสงวาทอุบลในรายวิชาที่สอนเกี่ยวกับศิลปะ การแสดงท้องถิ่นและเน้นการสอนเชิงลึกแก่ผู้สนใจ การนี้ สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร มหาวิทยาลัยราชภัฏ

อุบลราชธานี ได้สอดแทรกการสอนศิลปะการแสดงหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล โดยกำหนดเป็นแผนการสอนในรายวิชาการขับร้องและดนตรีเพื่อการแสดง

2.2.2 ส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล ด้วยการเชิญศิลปินหมอลำมาเป็นวิทยากรพิเศษสอนปฏิบัติแก่ผู้สนใจทั้งภายในและภายนอก ในการนี้ สาขาวิชานาฏศิลป์ และการละคร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ได้เชิญศิลปินหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบลมาเป็นวิทยากรพิเศษร่วมให้ความรู้ โดยบูรณาการร่วมกับรายวิชาการจัดการแสดง โดยนักศึกษาจัดการแสดงหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบลขึ้นในรูปแบบการนำเสนอผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ในงานการแสดงหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล คณะบัวอุบล และสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ได้จัดโครงการการประกวดหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล ในวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2567 โดยมีผู้วิจัยเป็นที่ปรึกษาโครงการ

2.2.3 จัดทำบันทึกองค์ความรู้ในรูปแบบเอกสารทางวิชาการ และสื่อวีดิทัศน์อนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านรูปแบบการแสดง กระบวนเล่น และทำนองลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาของสถาบันการศึกษา ในประเด็นการบันทึกองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านรูปแบบการแสดง กระบวนเล่น และทำนองลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบลในรูปแบบสื่อวีดิทัศน์ออนไลน์อันเป็นแนวทางรูปแบบใหม่ที่น่าสนใจนำมาใช้ในการอนุรักษ์และเผยแพร่ให้มีความน่าสนใจและกระชับ โดยการสร้างสรรค์สื่อวีดิทัศน์บันทึกองค์ความรู้ทำนองลำประกอบการแสดงหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล จังหวัดอุบลราชธานี มีเนื้อหาวีดิทัศน์เป็นการบันทึกองค์ความรู้ด้านทำนองลำสังวาทอุบล นำเสนอกลวิธีการขับร้อง ประเภท ความหมาย การใช้งาน ด้วยการอธิบายและสาธิตโดยผู้วิจัยและศิลปินต้นแบบ เพื่อเผยแพร่แก่สาธารณชนและศิลปินหมอลำที่สนใจ หวังว่าจักเป็นประโยชน์ต่อการรักษาศิลปะการแสดงอันทรงคุณค่าของจังหวัดอุบลราชธานี ทั้งในเชิงวิชาการและในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ต่อไป โดยมีกระบวนการสร้างสรรค์ ดังนี้

1) วางแผนการสร้างสื่อวีดิทัศน์

ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการสร้างสื่อวีดิทัศน์จากงานวิจัยและสื่อโซเชียลมีเดีย เห็นว่าสื่อที่จัดทำขึ้นนั้นควรมีทั้งการนำเสนอลักษณะทำนองลำ รวมถึงสาธิตการลำ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในด้านการศึกษาและผู้สนใจด้วย อีกทั้งศิลปินต้นแบบต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ เพื่อให้องค์ความรู้ที่นำเสนอมีความถูกต้องตามขนบธรรมเนียมของหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล จึงได้นำแนวคิดดังกล่าวหารือกับผู้เชี่ยวชาญด้านการแสดงหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล คือ หมอลำ ป.ฉลาดน้อย ส่งเสริม ศิลปินแห่งชาติ ด้านศิลปะการแสดงหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบล ซึ่งได้ให้ความเห็นว่ามีเหมาะสม และจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ในการนี้ ผู้วิจัยจึงขอความอนุเคราะห์หมอลำ ป.ฉลาดน้อย ส่งเสริม เป็นศิลปินต้นแบบฝ่ายชาย ในการบันทึกองค์ความรู้ทำนองลำหมอลำหม่อลุ่ม่วงวาทอุบลทำนองผู้ชาย ในส่วนของทำนองผู้หญิง หมอลำ ป.ฉลาดน้อย ส่งเสริม ได้แนะนำ

หมอลำมุกดา เมืองนคร นางเอกคู่ขวัญเมื่อครั้งแสดงอยู่คณะเพชรอุบล และมีประสบการณ์การแสดงหมอลำหมู่ไม่น้อยกว่า 30 ปี เป็นศิลปินต้นแบบฝ่ายหญิง

ทำนองลำที่ใช้ประกอบการแสดงหมอลำหมู่สังวาทอุบล มีทั้งสิ้น 3 ทำนองหลัก ได้แก่ ทำนองลำยาว ทำนองลำเดิน และทำนองลำเตี้ย ทั้งนี้ ด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณผู้วิจัยเห็นว่าทำนองลำยาวถือเป็นทำนองลำที่หมอลำหมู่สังวาทอุบลใช้เป็นหลักในการแสดง มีท่วงทำนองที่ไพเราะ และแสดงถึงความเป็นหมอลำหมู่สังวาทอุบลได้ดีที่สุด เห็นควรนำมาบันทึกเป็นอันดับแรก จึงได้ศึกษาในเชิงลึกถึงลักษณะทำนอง จังหวะลักษณะ รูปแบบการลำ พบว่า ทำนองลำยาวหมอลำหมู่สังวาทอุบลแบ่งเป็น 2 ทำนองย่อย ได้แก่ ทำนองผู้ชาย และทำนองผู้หญิง ทั้งนี้ ทำนองลำยาวหมอลำหมู่สังวาทอุบล ยังสามารถจำแนกได้ 3 แบบ ตามอารมณ์ของตัวละคร ได้แก่

(1) ทำนองลำยาวปกติ เมื่อตัวละครอยู่ในสถานการณ์ทั่วไป จักใช้การลำทำนองลำยาว กล่าวคือ เป็นทำนองลำหลักที่ใช้ประกอบการแสดง แบ่งเป็นทำนองผู้ชาย และทำนองผู้หญิง ใช้สำหรับการลำทั่วไป ลักษณะสำคัญคือ ผู้แสดงต้องใช้ลูกเอื้อน ลูกคอ ลูกหยอด สอดประสานกันให้เกิดความไพเราะ

(2) ทำนองลำโศก เมื่อตัวละครอยู่ในอาการโศกเศร้า เสียใจ และน้อยใจ จะมีการใช้เสียงพิเศษเพิ่มเติมเข้ามา ได้แก่ เสียงเอื้อนยาว เสียงร้องให้ เสียงกระเส่า และเสียงสะอื้น

(3) ทำนองลำฮ้าย เมื่อตัวละครอยู่ในอารมณ์โกรธ จะเพิ่มเสียงที่ตูดัน เกรี้ยวกราด กระแทกเสียง ตวาดเสียง รวบคำลำให้กระชับ ไม่เล่นลูกเอื้อนลูกคอมาก แต่จะรวบคำให้เร็วคล้ายการพูดปกติ

การบันทึกองค์ความรู้หมอลำหมู่สังวาทอุบลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกทำนองลำ 2 ทำนอง ได้แก่ ทำนองลำยาว และทำนองลำโศก มาใช้ในการบันทึกวีดิทัศน์ ด้วยทำนองลำทั้งสองมีความไพเราะเฉพาะตัว และมีความโดดเด่นเรื่องการใช้เสียงที่หลากหลาย เห็นควรนำมาบันทึกไว้เป็นลำดับแรก

2) การบันทึกสื่อวีดิทัศน์

ผู้วิจัยได้จัดทำสื่อวีดิทัศน์บันทึกองค์ความรู้หมอลำหมู่สังวาทอุบล ทั้งสิ้น 4 ชุด ประกอบด้วย

(1) วีดิทัศน์บันทึกองค์ความรู้ทำนองลำหมอลำหมู่สังวาทอุบล ชุดทำนองลำผู้ชาย

วีดิทัศน์นี้ เป็นการบันทึกองค์ความรู้ลำยาวทำนองผู้ชายของหมอลำหมู่สังวาทอุบล สำหรับลำยาว เป็นการลำหลักของตัวละครฝ่ายชาย ใช้ในการลำเปิดฉาก ลำกลางฉาก ลำสนทนา และลำปกฉาก กลอนลำที่ใช้บันทึกประพันธ์โดย อาจารย์ดวงจันทร์น้อย วงสาหลุน กลอนลำบทนี้ตัดตอนมาจากการแสดงหมอลำหมู่ คณะเพชรอุบล เรื่องท้าวกำกาดำ รูปแบบการลำ แบ่งเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 เป็นการเกริ่นนำ เรียกว่า โอ้ ซึ่งนิยมใช้ในการลำเปิดตัวของตัวละคร และตอนที่ 2 เป็นการบรรยายเนื้อความ เรียกว่า ยายกลอน หรือ เดินกลอน (ลิงก์วีดิทัศน์ https://youtu.be/UEO0YXoVpqs?si=h-cib_U1y0C-teHL)

(2) วิถีทัศน์บันทึกองค์ความรู้ทำนองลำหมอลำหมู่สังวาทอุบล ชุดทำนองลำผู้หญิง

วิถีทัศน์นี้ เป็นการบันทึกองค์ความรู้ลำยาวทำนองผู้หญิงของหมอลำหมู่สังวาทอุบล สำหรับลำยาว เป็นการลำหลักของตัวละครฝ่ายหญิง ใช้ในการลำเปิดฉาก ลำกลางฉาก ลำสนทนา และ ลำปกฉาก กลอนลำที่ใช้บันทึกประพันธ์โดยอาจารย์พ้อมหาพิมพ์ (ไม่ปรากฏนามสกุล) กลอนลำบทนี้ตัดตอนมาจากการแสดงหมอลำหมู่ คณะเพชรอุบล เรื่องนางนกรกระยางขาว รูปแบบการลำ แบ่งเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 เป็นการเกริ่นนำ เรียกว่า โอ้ นิยมใช้ในการลำเปิดตัวของตัว และตอนที่ 2 เป็นการบรรยายเนื้อความ เรียกว่า ยายกลอน หรือ เตินกลอน (ลิงก์วิถีทัศน์ <https://youtu.be/0Yo93YMd7MM?si=TpUp2f-65inbRVmt>)

(3) วิถีทัศน์บันทึกองค์ความรู้ทำนองลำหมอลำหมู่สังวาทอุบล ชุดลำโศกทำนองผู้ชาย

วิถีทัศน์นี้ เป็นการบันทึกองค์ความรู้ลำโศกทำนองผู้ชายของหมอลำหมู่สังวาทอุบล สำหรับลำโศก เป็นการลำของตัวละครฝ่ายชายเมื่ออยู่ในอาการโศกเศร้า ลักษณะทำนองเป็นแบบเดียวกันกับลำยาว แต่เพิ่มการใช้เสียงเฉพาะ คือ เสียงเอื้อนยาว เสียงสระอื่น และเสียงร้องไห้ กลอนลำที่ใช้บันทึกประพันธ์โดยอาจารย์ดวงจันทร์น้อย วงสาธุน กลอนลำบทนี้ตัดตอนมาจากการแสดงหมอลำหมู่ คณะเพชรอุบล เรื่องท้าวกำกาดำ (ลิงก์วิถีทัศน์ https://youtu.be/YiF7kL6WKil?si=Aa9BIktqSOZlxK2_)

(4) วิถีทัศน์บันทึกองค์ความรู้ทำนองลำหมอลำหมู่สังวาทอุบล ชุดลำโศกทำนองผู้หญิง

วิถีทัศน์นี้ เป็นการบันทึกองค์ความรู้ลำโศกทำนองผู้หญิงของหมอลำหมู่สังวาทอุบล เป็นการลำของตัวละครฝ่ายหญิงเมื่ออยู่ในอาการโศกเศร้า ลักษณะทำนองเป็นแบบเดียวกันกับลำยาว แต่เพิ่มการใช้เสียงเฉพาะ คือ เสียงเอื้อนยาว เสียงสระอื่น และเสียงร้องไห้ กลอนลำที่ใช้บันทึกประพันธ์โดยอาจารย์ดวงจันทร์น้อย วงสาธุน กลอนลำบทนี้ตัดตอนมาจากการแสดงหมอลำหมู่ คณะเพชรอุบล เรื่องท้าวกำกาดำ (ลิงก์วิถีทัศน์ <https://youtu.be/bDacpZsxgw4?si=Yfg1yPuzPCu0Cuy->)

ภาพที่ 3 การบันทึกวิถีทัศน์ลำยาวทำนองผู้ชาย
ศิลปินต้นแบบ หมอลำ ป.ชลาดน้อย ส่งเสริม
ที่มา: ผู้วิจัย (2566)

ภาพที่ 4 การบันทึกวิถีทัศน์ลำยาวทำนองผู้หญิง
ศิลปินต้นแบบ หมอลำมุกดา เมืองนคร
ที่มา: ผู้วิจัย (2566)

3) ตรวจสอบความถูกต้องของวิดิทัศน์

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของเนื้อหาวิดิทัศน์ ก่อนนำมาตัดต่อเพิ่มเติมภาพ และข้อความประกอบ และตรวจสอบวิดิทัศน์อีกครั้ง ก่อนนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ นางฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ นายฉลาด ส่งเสริม ศิลปินแห่งชาติ และนางมุกดา เคนดี ตรวจสอบความถูกต้อง ความสมบูรณ์ของเนื้อหาคำอธิบาย และการขัปลำ ก่อนนำไปเผยแพร่ต่อไป

สรุปผล

1. ปัญหาการคงอยู่ของภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล

ปัญหาการคงอยู่ที่เกิดขึ้นกับภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล จังหวัดอุบลราชธานี ที่สะท้อนผ่านความนิยมและจำนวนคณะหมอลำหมู่ที่ลดลง จนปัจจุบันเหลือเพียงคณะเดียวที่คงดำเนินกิจการอย่างเป็นรูปธรรม ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดจากปัญหาทั้งจากภายในและภายนอกที่หมอลำหมู้สังวาทอุบลต้องเผชิญ ทั้งสิ้น 4 ประการ ได้แก่ กระแสความนิยมในเพลงลูกทุ่งหมอลำมีมากขึ้น ทำนองลำหมอลำหมู้สังวาทอุบลมีความยาก การบริหารจัดการวงหมอลำหมู่มีความยุ่งยาก และกระแสความนิยมหมอลำหมู้สังวาทอุบลบนแท่นติตลากลุ่มผู้ฟังหมอลำหมู่ ปัญหาดังกล่าวเป็นความยากลำบากและท้าทายสำหรับหัวหน้าคณะ ซึ่งเป็นศิลปินพื้นบ้านที่อาจมีความรู้ความเข้าใจในการประกอบธุรกิจแบบแข่งขันค่อนข้างน้อย เมื่อปรับตัวไม่ทันส่งผลให้กิจการขาดทุน และผู้ลงทุนรู้สึกไม่คุ้มค่ากับการดำเนินกิจการต่อ จึงต้องปิดกิจการหรือผันตัวออกมาเป็นศิลปินเดี่ยวที่ไม่ต้องรับผิดชอบกับภาระที่มากมายนั้น เป็นเหตุให้ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบลลดความนิยมลงอย่างต่อเนื่อง และขาดการสืบทอดไปยังศิลปินรุ่นใหม่ จนเป็นที่น่ากังวลว่าอาจจะสูญหายไปในอนาคต

2. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาของภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล

การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล มาจากผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง และแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปะการแสดง การจัดการองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษาสภาพปัญหาด้านศิลปะการแสดง และการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านศิลปะการแสดง ผู้วิจัยได้กำหนดเป็นแนวทางเชิงนโยบายสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งสิ้น 6 ข้อ และแนวทางสำหรับสถาบันการศึกษา 3 ข้อ มีเพียงแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาสำหรับสถาบันการศึกษาเท่านั้น ที่ผู้วิจัยสามารถผลักดันให้เกิดขึ้นได้ตามขีดความสามารถที่พึงกระทำได้ ได้แก่ 1) การสอดแทรกลงในแผนการสอนในรายวิชาการแสดงท้องถิ่น การขับร้องและดนตรีเพื่อการแสดง 2) ผลักดันให้เชิญศิลปินหมอลำหมู้สังวาทอุบลเป็นวิทยากรให้ความรู้ 3) การนำภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู่บูรณาการกับรายวิชาการจัดการแสดง เพื่อสร้างสรรค์การแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล และ 4) การสร้างสรรค์สื่อวิดิทัศน์

บันทึกองค์ความรู้หมอลำหมู้สังวาทอุบล เผยแพร่แก่สาธารณชนและนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ทั้งนี้ ในส่วนแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาในเชิงนโยบายนั้น ยังไม่สามารถผลักดันได้ตามเจตนารมณ์แห่งการวิจัย หวังเพียงว่าบทความวิจัยนี้ จะเป็นกระบอกเสียงสำคัญในการเผยแพร่ปัญหาและความสำคัญที่เกิดขึ้นกับศิลปะการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล และสร้างความตระหนักให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้นำแนวทางจากการวิจัยนี้ไปสานต่อเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม

อภิปรายผล

1. ปัญหาการคงอยู่ของภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล

ทุนทรัพย์และทรัพยากรบุคคลส่งผลกระทบต่อคงอยู่ของคณะหมอลำหมู้ กล่าวคือ ปัจจัยสำคัญของการประกอบกิจการหมอลำหมู้ในยุคปัจจุบัน มี 2 ประการ คือ 1) ทุนทรัพย์ กล่าวคือ กระบวนเล่นหมอลำหมู้ที่เป็นรูปแบบนิยมในปัจจุบันจำเป็นต้องใช้ทุนทรัพย์ลงทุนสูง ตามการแข่งขันในแวดวงหมอลำหมู้ และ 2) ทรัพยากรบุคคล กล่าวคือ นักแสดง หมอลำ หางเครื่อง และตลกมีจำนวนน้อย ด้วยกลุ่มศิลปินเหล่านี้มักไปสังกัดอยู่ตามคณะใหญ่ ๆ ที่มีกระแส คณะหมอลำขนาดกลางและขนาดเล็ก จึงมีทรัพยากรน้อยกว่า โดยเฉพาะนักแสดงหญิงยังมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับนักแสดงชาย ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะปัจจุบันมีอาชีพหลากหลาย และอาชีพนักแสดงหมอลำไม่มีความมั่นคง เมื่ออายุมากขึ้นก็ไม่สามารถประกอบอาชีพนี้ได้

การสร้างสรรคการแสดงหมอลำหมู้ในปัจจุบันเป็นไปตามวัฒนธรรมกระแสหลัก กล่าวคือ รูปแบบการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบลได้รับความนิยมอย่างสูงในปัจจุบัน เป็นวัฒนธรรมกระแสหลักของวงการหมอลำหมู้ในประเทศไทย ด้วยมีการปรับตัวและพัฒนารูปแบบการแสดงให้แปลกใหม่อยู่เสมอ ดังเช่นหัวหน้าคณะหมอลำประถมนันท์จึงศิลปินมีการศึกษาสูงงานการแสดงต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อนำมาพัฒนารูปแบบการแสดงของตนให้มีความทันสมัยอยู่เสมอ จนถือว่ารูปแบบการแสดงของหมอลำประถมนันท์จึงศิลปินมีความเป็นมาตรฐานที่สามารถนำมาปรับใช้ในการสร้างสรรค์การแสดงหรือบริหารจัดการวงได้ ดังนั้น หมอลำหมู้สังวาทอุบลคณะขวัญใจเพชรอุบล จึงมีการปรับปรุงและพัฒนารูปแบบการแสดงให้สอดคล้องกับหมอลำหมู้สังวาทอุบลเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน สอดคล้องกับงานวิจัยของศิริชัย ทัพขวา และสมคิด สุขเอิบ เรื่อง การพัฒนารูปแบบการแสดงหมอลำหมู้เชิงธุรกิจ ที่ว่า แนวทางพัฒนารูปแบบการแสดงหมอลำหมู้เชิงธุรกิจ ต้องประยุกต์วัฒนธรรมการแสดงที่มีอยู่เดิมเข้ากับสมัยใหม่มากขึ้นเพื่อสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ให้แก่ผู้ชม (Tupkha & Suk-erb, 2019)

2. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาด้านศิลปการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล

ภาครัฐและภาคเอกชนควรมีส่วนในการอนุรักษ์ศิลปการแสดง กล่าวคือ การผลักดันแนวทางการอนุรักษ์ศิลปการแสดงหมอลำหมู้สังวาทอุบล ควรเป็นการร่วมด้วยช่วยกันขององค์กรและคณะบุคคลที่เกี่ยวข้อง เนื่องด้วยองค์กรด้านวัฒนธรรมมีกำลังและความสามารถในการผลักดันส่งเสริมงานด้านศิลปวัฒนธรรม แนวทางการอนุรักษ์จากงานวิจัยเรื่องนี้จึงมีแนวทางทั้งในเชิงนโยบายที่มุ่งเน้นสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของศิลปการแสดงหมอลำแก่องค์กรที่เกี่ยวข้องและบุคคลทั่วไป และมีแนวทางสำหรับสถาบันการศึกษา ซึ่งมีพันธกิจหลักด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอยู่แล้ว การจัดทำวิดิทัศน์บันทึกองค์ความรู้หมอลำหมู้สังวาทอุบล จึงเป็นแนวทางสำคัญที่สถาบันการศึกษาพึงกระทำได้ สอดคล้องกับ Sararat et al. (2019) ที่กล่าวถึงแนวทางการอนุรักษ์การแสดงรำตรัดไว้ว่า คือการสร้างทัศนคติและความเข้าใจ เพื่อให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญ การจัดตั้งองค์กรหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อมาอนุรักษ์และฟื้นฟู การใช้สื่อเทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ รวมทั้งการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

จากผลการวิจัยสามารถสรุปปัญหาการคงอยู่ของคณะหมอลำหมู้สังวาทอุบลได้ว่า เกิดจากทั้งปัจจัยภายใน คือ การบริหารจัดการองค์กร การแสดง และบุคคล มีความยุ่งยาก และมีการแข่งขันสูง ด้วยการบริหารจัดการวงจึงต้องใช้ทุนทรัพย์มาก ส่งผลให้เจ้าของวงไม่เสี่ยงที่จะลงทุน เจ้าของคณะหมอลำจึงมองว่าไม่คุ้มค่าเท่าใดนัก หลายคนจึงเลือกผันตัวเป็นศิลปินเดี่ยว และปัจจัยภายนอก คือ เพลงลูกทุ่งหมอลำและรูปแบบการแสดงของหมอลำหมู้สังวาทอุบลค่อนข้างเป็นที่นิยมมากกว่า ส่งผลให้กลุ่มหมอลำหมู้จังหวัดอุบลราชธานีปรับตัวไม่ทัน และเริ่มลดความนิยมเรื่อยมา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ควรส่งเสริมให้หมอลำหมู้สังวาทอุบลเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ เพื่อเพิ่มคุณค่าให้การแสดงพื้นบ้านที่อยู่ภาวะใกล้สูญหาย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเข้ามามีบทบาทในการฟื้นฟูหมอลำหมู้สังวาทอุบล ตลอดจนส่งเสริมแนวทางอนุรักษ์หมอลำหมู้สังวาทอุบลให้มีผลเชิงรูปธรรม

2. ข้อเสนอแนะต่อกลุ่มศิลปินหมอลำหมู้

ควรมีการสร้างเครือข่ายกลุ่มศิลปินหมอลำหมู้สังวาทอุบล เพื่อผนึกกำลังในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ และหมอลำหมู้ในภาคอีสานควรจัดตั้งสมาคมหมอลำหมู้แห่งประเทศไทย เพื่อช่วยเหลือศิลปินหรือคณะหมอลำ ให้มีพื้นที่ในวงการหมอลำไทย

3. ข้อเสนอแนะต่อสถาบันการศึกษา

ควรส่งเสริมการเรียนรู้หมอลำหมู่สังวาทอุบลแก่นักศึกษา นักเรียน เช่น การจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้ศิลปป็นรุ่นใหม่ จัดการประกวดหมอลำหมู่ทำนองอุบล และควรมีรายวิชาเกี่ยวกับศิลปะการแสดงหมอลำที่ให้ความรู้เกี่ยวหมอลำทุกประเภท

4. ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาศิลปะการแสดงหมอลำหมู่แบบลำเพลินในเชิงลึก การศึกษาและจัดทำสื่อวีดิทัศน์บันทึกองค์ความรู้ทำนองลำประเภทอื่น ๆ และการศึกษาหมอลำหมู่ในมิติต่าง ๆ

References

- Sararat, T., Sookawong, C., Mookdamuang, A., & Rojanasang, C. (2019). Guidelines for conserving and restoring local wisdom of Ram Trot traditional dance performance of Sisaket province. *Journal of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University*, 15 (2) , 339-361 . https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jla_ubu/article/view/241667
- Punnotok, T. (2015). *Wanna kam isan* [Isan literature] (5th ed.). Ramkhamhaeng University.
- Tupkhwa, S., & Suk-erb, S. (2019) . Development of Mor-Lam business model. *Journal of Cultural Approach*, 20(37), 25-36. https://so02.tci-thaijo.org/index.php/cultural_approach/article/view/184049